

Et «tiaarigt Svangerskab»

Sammendrag

I januar 1813 hadde bondekona Randi Jonsdatter fra Kvikne i Hedemarkens Amt vært gravid i ti år. En dag skled hun i fjøset, og snart etter «fødde» hun de forråtnede restene av et foster gjen- nom et åpent sår over navlen. Kvinnen, som var om lag 50 år gammel, levde i hele 35 år etter denne hendelsen.

Dette er det første kjente norske tilfelle av steinbarn (litopedion), dvs. et dødt, forkalket foster fra et ekstrauterint svangerskap. Det er dokumentert gjen- nom et brev som er skrevet bare tre måneder etter «fødselen». Dette er i dag oppbevart i håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo. Dess- uten ble hendelsen publisert i *Eyr* i 1827 av berglege Christian Stengel på Røros.

Steinbarn forekommer ytterst sjelden. Det er bare kjent to andre tilfeller i Norge, fra 1858 og 1885.

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

> Se også side 3191

Ernst Bjerke

e.h.bjerke@ffu.uio.no
Forum for universitetshistorie
Universitetet i Oslo
Postboks 1008 Blindern
0315 Oslo

I arbeidet med en biografi om naturhistori- keren og skolemannen Martin Richard Flor (1772–1820) (fig 1) kom jeg over et hittil upåaktet brev av stor medisinhistorisk inter- esse i håndskriftsamlingen ved Nasjonal- biblioteket (1) (fig 2). Brevet – datert 7. april 1813 – er skrevet av skoginspektør Nicolai Hersleb Ramm (1756–1830) på Tynset og adressert til overlærer Flor ved Christiania Cathedralsskole. Flor og Ramm kjente hverandre trolig fra Christiania, der Flor hadde Ramms sønn som kadett ved Krigsskolen (2). Men vi vet at de traff hver- andre sommeren 1808, under den engelske handelsblokaden, da Flor på regjeringens foranstaltning reiste rundt i Akershus stift

for å spre kunnskap om kornsurrogater (3, 4). På grunn av hans ivrige forkynnelse av islandslavens velegnethet som føde ga bygdefolket ham tilnavnet «mosepresten» (de kjente jo allerede til potetprestene).

Ramm ble siden en ivrig forkjemper for Flors hovedtanke – at islandslav i mangel på korn skulle innta en sentral plass i land- allmuens kosthold. Flor roser ham i sitt skrift *Naturvidenskabens Hjelp for Norge* (1810). Her hører vi om den «almues Ven og fordomsfri Mand», «Capitaine, Forstin- specteur Ramm», som «talte paa nye Brød- mosens Sag; paa hans Reiser f. Ex. i Try- silds Skove. Ja! ikke allene det; men viste Almuen de vigtigste Haandgreb ved Tilbe- redelsen» (5).

Ramm skrev ofte til Flor om forskjellige «Naturbegivenheder», og Flor hadde på sin side «stedse værdiget» hans «Beretninger Opmærksomhed, endog gjort hæderlig Brug af de fleste». «Du maa altsaa,» skriver Ramm, «blive den jeg nu bør opgive, til beha- gelig Afbenytning, en nylig opdaget Naturbe- givenhed som, af alt hvad jeg har lest om lig- nende, for mig er den aller mærkeligste.»

Brevet

I brevet beskriver Ramm en ytterst sjelden og makaber medisinsk begivenhet som hadde funnet sted i Innset, et annekssogn til Kvikne nord i Hedemarkens Amt, noen måneder tidligere. Det er den tidligste kjente beskrivelsen av fenomenet i Norge. «For Naturforskeren og Lægen, fornemmer jeg denne vist sandfærdige Tildragelse ikke vil blive uvelkommen, og sikkert blive den ikke skjult for saadanne, naar jeg her gjør dig til dens Herold,» skriver han. Om Flor gikk videre med de oppsiktsvekkende opp- lysningene, er usikkert. Han offentliggjorde intet om tildragelsen og henviser ikke til den i den bevarte delen av sin korrespon- dance. Kanskje tvilte han på sannheten av det han fikk høre?

At dette brevet ikke er gått tapt sammen med resten av Flors papirer, kan tyde på at han ga det videre. Det befinner seg i dag blant naturviteren professor Halvor Heyer- dahl Raschs (1805–83) etterlatenskaper i håndskriftsamlingen.

Under en embetsreise til Kvikne i slutten av februar 1813 – et oppdrag for «General Vejmasteren» – hadde Ramm tatt inn for natten hos «Hr Schielderup paa Wollen». Christian Schjøller Schieldrup (1757–1841) var en lokal stormann, og «alle embetsmenn tok inn på Vollan», heter det (6). Hos

Schilderup overnattet også stedets sogne- prest, Strøm Grøtting (1767–1838), som nylig var vendt tilbake fra en reise til Innset. Av ham fikk Ramm første gang høre histo- rien om «Forløsningen af en Kones almin- delig bekjendte 10aarigt Svangerskab».

Ramm ble umiddelbart interessert, men tvilte på beretningen – dels fordi den var så merkelig, dels fordi han hadde fått høre den i tredje hånd. Han mente det hele lød for «forunderligt til at kunde antage alt for paa- lideligt». Snart skulle han imidlertid få bekreftet historien. Da han en måned senere måtte tilbake til Kvikne, tok han igjen inn hos Schielderup. Noen dager senere kom det en «Bedemand», Arne Ingebrigtsen, på besøk for å tale med husbonden. «Da han var gaaet ud sagde man mig,» skriver Ramm, «denne at være Manden til den ulykkelige Kone som har havt det forunder- lige Svangerskab og en endnu forunderli- gere Forløsning.» Ramm løp etter ham ut på tunet, nådde ham igjen, «holede ham til- bage» og skrev ned hans historie.

Historien

Arne Embretsen og Randi Jonsdatter, som bodde på plassen Botnan, var blitt gift høsten 1788 (ifølge kirkeboken 15.10. 1786). «Aaret efter føder Konen en Søn. Henved 3 Aar derefter Tvillinge, 2 Dreng- e – efter 2 Aar en Datter og atter efter 2 Aar endnu en Datter – Alle disse Børn lever. Mellem de 2de første Barselsænge blev dog fød endnu en Søn som snart døde,» forteller Ramm. Av folketellingen fra 1801 vet vi at Arne Ingebrigtsen og Randi Jonsdatter, den gang 46 og 37 år gamle og begge i første ekteskap, drev en halv plass i «Ind- sets Annex» i «Qvekne» prestegjeld. Arne og Randis fem levende barn var Ingebrigt, tvillingene John og Ellev, Cathrina og Karen (7).

Hovedbudskap

- Litopedion (steinbarn) er et dødt, for- kalket foster fra et abdominalt svanger- skap
- Et tilfelle av litopedion er funnet doku- mentert på Kvikne i 1813
- De forråtnede restene av steinbarnet ble fjernet gjennom et sår over kvin- nens navle av hennes mann og noen nabokonner



Figur 1 Martin Richard Flor (1772–1820). Maleri av ukjent kunstner, ikke datert. Det henger i dag i Botanisk museum i Oslo. Foto Per E. Ass © Naturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Bygdeboken for Innset har nærmere opplysninger (8). Arne Ingebrigtsen Lilleholte (1751–1839) og Randi Jonsdatter (1762–1848) bodde på plassen Botnehaug nedre (gnr. 127, bnr. 3), en utskilt halvpart av Botnehaug (bnr. 2), som i sin tid var blitt skilt ut fra Botnan nordre (bnr. 1). Av de fem barna var det bare John (1793–1877) som ble boende i bygda. Han overtok foreldrenes bruk, men hans eneste barn Tore (f. 1827) solgte i 1887 og emigrerte med hele sin familie til USA.

Randi Jonsdatter hadde altså vært gravid

fem ganger, og «alle disse Barselsænge overstod Konen uden ringeste ualmindelige Tilfælde, var stedse af god Helbred og havde Melk nok til sine diende Børn», forsikrer Ramm. En dag i 1803 oppdaget hun at hun igjen var blitt «frugtsommelig», men da fødslen nærmet seg, ble hun syk og måtte holde sengen i to år. I løpet av denne tiden merket hun ikke «nogen Forløsning», og vedble å være like stor som da hun hadde gått med tvillingene. Etter disse to årene

fik hun atter en saa taalelig Helbred, at hun siden i 6 Aar, med sin altid vedblivende tykke Mage, kunne pleye sit Huus i alle Deele, endog uden Savn af Kræfter, men nu i den sidste Januarii, altsaa efter ti Aars Forløb fra den Tid hun troede sig sidste Gang frugtsommelig, da hun i sit Fæhuus rygtede sine Kreaturer, glider hun ned af et Been i en Binge og føler derunder snart i den øverste Deel af Magen, omtrent een Haandbred lige over Naglen [navlen], hvor der strax udkød en Blod Bylde, der vedblev at smerte som en Byld omtrent i 14 Dage, da den viste Tegn til at ville aabne sig, som da og blev befordret ved at pilles i med en Naal, hvorefter der udflød omtrent 3 Potter Materie [1 pott = 0,97 l].

Åpningen ble nå stoppet fra innsiden, og da man pillet ut det som lå i veien, viste det seg å være en hårdott. Raskt etter ble åpningen igjen stoppet av et «Væsen der ikke lod sig udbringe, før Manden med en Ragekniv havde gjort Aabningen saa stor, at han kunne indbringe sine Fingre». Det han fikk

ut var «meget forraadnet». Etter at disse to proppene var blitt fjernet, «udflod da i det mindste 12 Potter med grumset Materie, uden ringeste Blandning af Blod» og «Alt hvad der hidtil var udbragt af denne Nagel-aabning blev bortkastet».

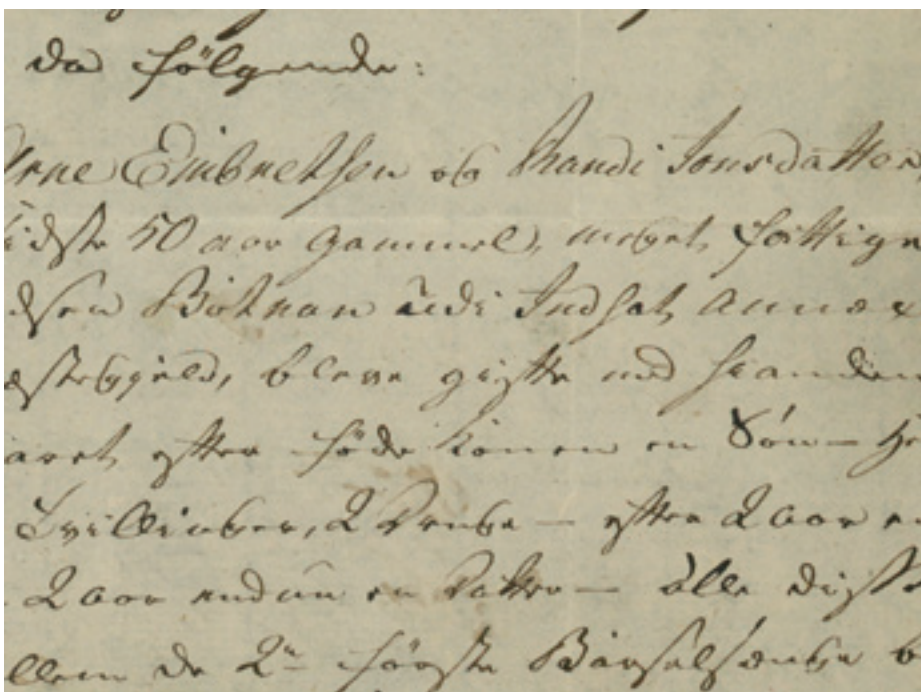
Det kom nå tre nabokoner til den syke, og en av dem «gjorde Aabningen saa stor at hun kunne føre sin Haand ind i Magen». Hun plukket ut det hun kunne, «hvilket alt bestod af grumset Materie, men ingen faste Deele uden nogle Tænder og – hvor yderst forunderligt – som tydelig kjendtes at være Jæxler (Sidetænder) hvilke ere vedhængte noget af Kjævebeenet». Konen ble nå «saa smal som almindelig», men måtte holde sengen.

Ramm ble svært interessert i denne merkelige beretningen. Han tilbød seg endog «for den Kyndige som adtraaer yderligere og fuldstændigere Oplysning, ved en Reise til Stædet, skjøndt det ligger 9 Mile [1 mil = 11,3 km] fra mig, at foreskaffe saadant, naar tydelige og fuldstændige Qvæstioner maatte forelægges mig». En slik reise ville «især kunne lykkes, om den ulykkelige Kone kan træffes levende, som efter Mandens Formening vil skee, om Hunger ej dræber hende». I tillegg til sin vitenskapelige interesse i saken var Ramm blitt dypt grepet av den personlige tragedien. Og sulten gjorde alt verre.

Denne Lidelse, til al den foregaaende, gjorde mig yderst beveget, og jeg kunne ikke afholde mig fra at gjøre mere end jeg formaaede for at lindre den for en kort Tid. Ja jeg vovede endog mere – jeg paalagde en Formuende [mann], for min Regning, intet at lade hende mangle af den yderst Nødvendighed, indtil min nærmere Bestemmelse (med Salve har jeg desuden forsynet [henne], og [hun] skal ikke blive manglende), men dette vil jeg ikke kunne saa vel foruden Din Medvirkning.

Ramm hadde altså – endog over evne – påtatt seg å forsørge den sultende familien. Hans bønn til Flor var klar: «Kjære! Forelæs dette blandt min lille og din store Vennekreds, og affordre derved enhver blot at lidet offre paa Menneskelighedens aller Helligste Alter, som jeg skal gjøre den bedste og redeligste Anvendelse af – men snart maa dette skee!» Han trengte økonomisk støtte fra Flor og hans krets i Christiania om ikke denne familien skulle sulte i hjel. Da ville man også miste anledningen til å lære mer om den merkelige sykdommen. Ramm hadde riktignok ikke rukket å forhøre seg om de «Lidendes moralske Værd», men «Mandens udvortes lovede alt godt», og Ramm mente i alle tilfeller at det var bedre å hjelpe dem nå enn senere, når det ville være for sent.

I et tillegg i margin forteller Ramm at «de i Maven fundne Tænder har Manden



Figur 2 Brevet fra skoginspektør Nicolai Hersleb Ramm på Tynset til overlærer Martin Richard Flor i Christiania er datert 7.4. 1813. Det er den første beskrivelse vi kjenner av steinbarn i Norge. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket (1)

lovet at tilsende mig. Han har 7 Tænder, hvoraf 1 een Kjævetand, og et fladt Been».

Hans Petter Schjønby har gjennomgått en rekke offentlige arkivalier uten å finne denne saken omtalt. Den er verken nevnt i de relevante medisinalberetningene for Hedemarkens Amt 1812–14, i amtmannsarkivet (Brev fra geistligheten 1781–1831) eller i sogneprestembetets kopibok (1810–39) ved Statsarkivet i Hamar.

Det er heller ikke bevart noe svarbrev fra Flor, og vi vet intet om hvordan Ramms beretning eller for den saks skyld hans bønn om hjelp ble mottatt i Christiania. Om Flor hadde mulighet til å hjelpe, gjorde han det nok. Under hungersnøden i 1808 hadde han selv opplevd «de Hungriges stille sukkende Bøn» og «de ved Hunger udtærede Lege-mer, som leirede sig langs ad Veggene, for at vente paa det heldige Øieblik, da en utilstrækkelig liden Part Korn, til Hungerens Afhjælpelse, blev deres Lod» (5).

Året 1813 var et av det verste uårene i Norge i nyere tid. Kornmagasinene var tomme, og det fantes knapt såkorn. «Man frygte for at hvert 4de eller 5te Menneske vil komme til at døe af Sult i visse Egne,» skrev Flor til en venn i København (9). Ramm selv påpeker at man på denne tiden kunne regne seg som heldig om man fikk kjøpe overpriset barkemel «uforfalsked og ikke blandet med find Sagmeel eller Fliser, som undertiden befandtes» (2). Det var altså ikke uten grunn Ramm fryktet for Randi Jonsdatter og hennes familie.

Stengels artikkel

Ramms brev til Flor er skrevet bare måneder etter at hendelsen fant sted, men Ramm tok også senere opp den merkverdige historien. En av dem som fikk høre den var Christian Stengel (1795–1890), berglege ved kobbverket på Røros 1821–82 (fig 3). Han må ha fått en avskrift av brevet Ramm hadde sendt Flor og kunne gi det den publisiteten Ramm hadde håpet på. I 1827 publiserte han en tre siders artikkel om saken – «Udfaldet af et tiaarigt Svangerskab» – i det første norske medisinske tidsskriftet *Eyr* (10) (fig 4). Stengel var en våken og interessert lege. Året før hadde han i samme tidsskrift beskrevet et «mærkeligt Sygdomstilfælde hos fire Sødskende» – det var den første beskrivelsen av den såkalte Batten-Spielmeyer-Vogts sykdom (11).

Stengel hadde som student fulgt Flors forelesninger i botanikk for medisinstudentene, og det er derfor ikke umulig at Flor kan ha brakt denne merkelige saken til hans oppmerksomhet. Mer sannsynlig er det nok likevel at han som berglege på Røros selv kom i kontakt med Ramm, som bodde på Tynset, et stykke lenger sør i dalen.

Heller ikke Stengel synes å ha vært fortrolig med diagnosen – han gir ingen – og finner det endog nødvendig å påpeke at opplysningene stammer fra «en meget agtet

og troeværdig Mand». Artikkelen presenterer historien nesten ordrett slik den er gjengitt i Ramms brev til Flor, selv det feilaktige året for ekteskapet går igjen. Foranledningen for Ramms interesse i saken er utelatt, men til gjengjeld får vi vite mer om hva som skjedde med Randi Jonsdatter, eller Jensdatter, som Stengel kaller henne, etter sykdommen. Som medisiner hadde Stengel dessuten anledning til å supplere fremstillingen noe, og han har åpenbart innhentet enkelte utdypende opplysninger fra Ramm.

Stengel forklarer således at «Blodkugle» eller «Blod Bylde», som det heter i brevet, er «en Bevævnelse, som Almuen bruger iflæng, saavel om Tumores frigid, som calidi» [kalde og varme hevelser]. Han forteller også at denne hevelsen «smertede betydeligt» og at det derfor ble «kogt Grød, og lagt umiddelbar paa den, hvormed man vedblev i 14 Dage».

Huden [på hevelsen] blev herved tynd og glindsende, tillige kjendtes en tydelig Squalpen eller Fluctuation, hvorfor Konen en Dag med en Knappenaal gjorde en liden Aabning, hvorigjennem der udfloed en tynd Vædske – Ichor [illeluktende, tyntflytende puss] – omtrent 3 Potter. Den lille Aabning blev snart tilstoppet, og Manden maatte nu efter Konens Overtalelse gjøre Aabningen større, hvortil han brugte en Barbeerkniv. Efter denne Incision udfloed en Mængde tynd Verk – Pus – omtrent 5 Potter.

Også Stengel forteller om nabokonenes besøk. En av dem overtalte, som han skriver, mannen til «at gjøre Aabningen saa stor» med barberkniven at hun «kunde bringe sin Haand ind, for, som hun udtrykkede sig, at rense Maven». Her har Stengel mer detaljerte opplysninger enn dem vi finner i brevet til Flor. Nabokona «udtog iblandt noget tyk Materie – Pus – en Deel Tænder 29 i Tallet, hvoraf 10 ere temmelig fuldkomne Sidetænder, de øvrige mindre fuldkomne og saa at sige draabeformige».

Hævelsen i Konens Underliv faldt nu, og hun blev som før i sin usvangre Tilstand; men med Helingen af det betydelige Saar gik det langsomt, Konen led af mangehaande Tilfælde og var flere Gange saa syg, at de Omkringstaaende troede hendes Endeligt nær. Hun var ualminnelig afkræftet, og af Saaret løb idelig en mørkegraae ildelugtende Vædske. Da der ingen Læge var i Nærheden, blev enhver kunstmæssig Behandling forsømt, ja der manglede disse meget fattige Folk endogsaa de allernødvendigste Ting til Livets Ophold.

Ramm var, som det fremgår av hans selvbiografi, en usedvanlig virksom og praktisk anlagt embetsmann (2). Ikke minst synes



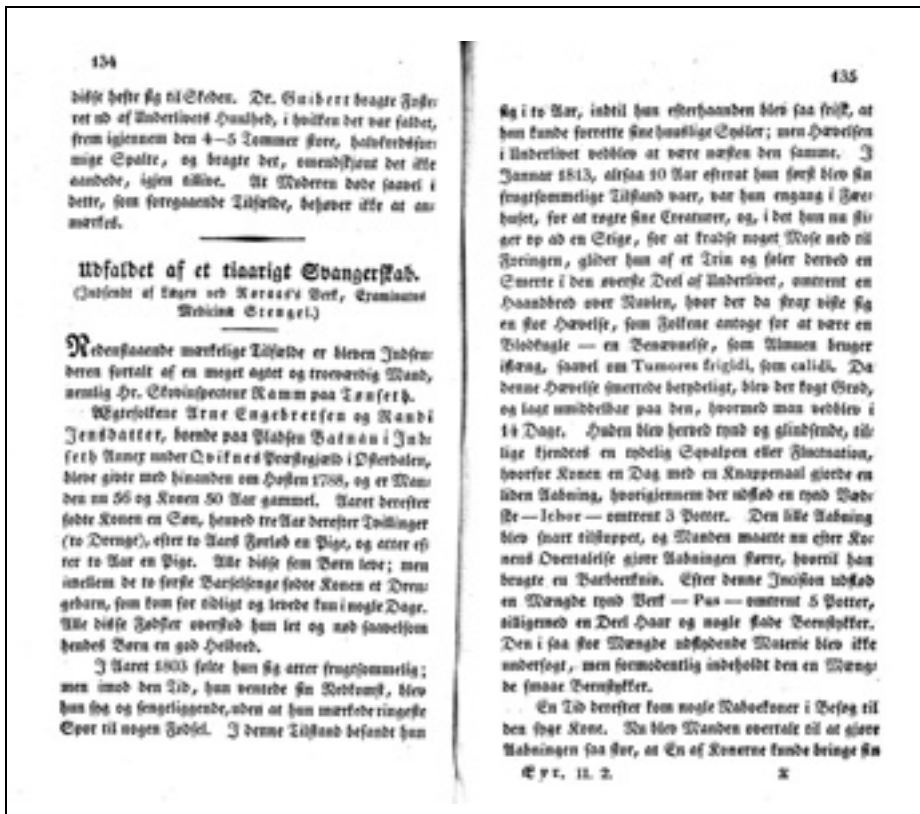
Figur 3 Otto Christian Stengel (1794–1890) var berglege på Røros i 61 år. Han publiserte artikkelen om steinbarnet på Kvikne i 1827. Ukjent fotograf, ikke datert. Originalen finnes ved Røros-museet. Foto Iv. Olsen, Rørosmuseets arkiv

han å ha vært interessert i medisin, og han forteller selv om flere remedier han med hell har benyttet. I brevet til Flor viser Ramm også til sin lesning av medisinsk litteratur. I 1814 hadde han pådratt seg gikt, og måtte lenge gå med krykker, frem til han erfarte at «Smerternes Voldsomhed meget lindredes, ved Omslag af mossarerede Figen». Tilsvarende fikenkurer hadde han gjort nytte av tidligere, da han led «meget af Hemoroides». Ved en annen anledning kurerer han gikt i armen ved å la seg smøre inn med tjære, visstnok en utbredt «Bondekur» (2).

Fikenkurene var derimot hans egen oppfinnelse. En gang han oppholdt seg ved magasinet i Sørum og fikk «Anledning til at fortælle om denne Cour til Egnens brave Læge, svarede han: «Ja, det troet jeg min Salighed nok.» Da jeg herpaa spurgte hvorfor han da ikke gjør Brug deraf, vendte han sig fra mig og bragte Talen hen paa noget Andet» (2).

Som medisinsk interessert embetsmann, trolig det nærmeste man kunne komme en lege i områdene rundt Kvikne, bisto Ramm Randi Jonsdatter med sine mer eller mindre tradisjonelle medisinske kunnskaper. Fra brevet til Flor vet vi at Ramm hjalp det desperate ekteparet på Botnan økonomisk i den vanskelige situasjonen. Men han hadde også, som Stengel skriver, allerede «gavnet meget her i Egnen ved sine nyttige Huusraad».

I brevet til Flor nevner Ramm selv at han ga Randi Jonsdatter en salve han hadde laget. Stengel kan fortelle mer om den. Den hadde «megen Lighed med Ungventum basilicum nigrum», og Ramm hadde selv lært Arne Ingebrigtsen å forbinde såret på sin hustrus mage med den (10). Salven må ha vært en variant av legemidlet «sort kon-



Figur 4 Artikkelen om steinbarnet på Kvikne ble publisert av berglege Stengel på Røros i det første norske medisinske tidsskriftet Eyr i 1827 (10). Faksimile

gesalve», en eldgammel oppskrift som finnes omtalt i den norske farmakopé så sent som i 1939.

Sort kongesalve besto av kolofonium, gul voks, bek, fåretalg, terpentinalbalsam og olivenolje, men sammensetningen ble ofte endret. Salven gikk under navnet universal-salve, og ett av bruksområdene var sårbehandling. Stengel levner liten tvil om at Randi Jonsdatter kunne takke Ramm for at hun etter fem måneder igjen kunne «forlade Sengen, da Saaret var tilhelet og hun forresten befandt sig vel, naar undtages, at hun var meget mat».



Figur 5 Det best kjente av alle steinbarn var fra Sens i Frankrike og ble skåret ut etter morens død i 1582. Det var i mange år utstilt i Det Kongelige Kunstkammer i København (13)

Steinbarn

Det Ramm hadde fått høre om, og som de fleste nok umiddelbart ville avfeie som en røverhistorie, var et svært sjeldent tilfelle av ekstrauterint eller abdominalt svangerskap. Dersom fosteret mot formodning overlever frem til fullbårenhet, må forløsningen skje ved keisersnitt. Hvis dette ikke skjer, kan fosteret, ettersom det er for stort til å reabsorberes, tørke inn, forkalkes og bli et såkalt litopedion (steinbarn) (12). Det skilles mellom ekte litopedion, der selve fosteret er forkalket, litokelyphos, der kun forsterhinnen er forkalket, og litokelyphopedion, der både fosteret og fosterhinnen er forkalket (13). Hva som opprinnelig var tilfellet her, er det umulig å avgjøre sikkert.

Et steinbarn kan ligge uforandret i underlivet i årevis, men som oftest vil det etter hvert gå i forråttelse. Da danner det seg en stor materieansamling som, dersom den ikke tømmes ut fullstendig, fører til at kvinnen dør av blodforgiftning. Diagnosen stilles som regel på grunnlag av knokler som kan følge med væsken som renner ut. I dette tilfellet overlevde Randi Jonsdatter trolig utelukkende fordi den nysgjerrige nabokona pillet ut den betente materien.

Steinbarn forekommer ytterst sjelden. Frem til 1880 var det ikke beskrevet flere enn 47 tilfeller av egentlig litopedion – 115 om man tar med andre liknende tilstander (12, 14, 15) – og selv i dag er ikke flere enn drøyt 290 tilfeller beskrevet på verdensbasis (14).

«Lithopedion»/«lithopaedion» gir under hundre treff på PubMed, og en gjennomgang av de eldre registrene til *Tidsskrift for Den norske lægeforening* og *Norsk Magazin for Lægevidenskaben* gir som eneste resultat ett tilfelle i 1885, da det ble operert ut et ekte litopedion av en 20 år gammel «Kone fra Landet» (16). Et udiagnostisert «Tilfælde af fleeraarigt Svangerskab» er dessuten publisert i 1858. Fem år etter at pasienten først ble gravid «afgik under stærke Veer en Mængde Blod, Materie og smaae Been gennem Genitalia», tilsynelatende gjennom et sår (17). Men helt ukjent var man ikke med forekomsten av steinbarn, selv ikke i Norge på Rammes tid.

Steinbarn er ikke helt uvanlig hos dyr, og i folkemedisinen ble forsteinede dyrefostre, kalt «busteinere», brukt som amuletter for å kurere sykdom hos buskape. Det best kjente av alle steinbarn, «det vidunderlige barn fra Sens i Frankrig» (fig 5), fantes dessuten siden midten av det 17. århundre utstilt i Det Kongelige Kunstkammer i København. Naturviteren Flor hadde kanskje sett det under sin studietid, men det er ingen grunn til å tro at det ville ha hjulpet ham til å stille den sjeldne diagnosen.

I tilfellet på Kvikne hadde steinbarnet gått i oppløsning før det ble oppdaget.

Da det kom til København, hadde steinbarnet fra Sens gått sin gang mellom en rekke store samlinger og museer på kontinentet og oppnådd europeisk berømmelse. Det hadde ligget i morens liv i henved 30 år, da det etter hennes død i 1582 ble skåret ut. Allerede samme år ble det utgitt både et latinsk og et fransk skrift om sensasjonen, og et eksemplar av den franske originalen *Le prodigieux enfant Pétrefié de la ville de Sens* (18) finnes i Universitetsbiblioteket i Oslo.

Føreløpig er pikebarnet fra Sens det første kjente tilfellet av litopedion. Det er dessverre ikke bevart, og antas å ha gått i oppløsning eller å være kastet en gang i første halvdel av det 19. århundre (13). Dette og et annet tilfelle fra den franske landsbyen Pont à Mousson finnes dessuten omtalt av den danske anatomer Thomas Bartholin (1616–80) i bøkene *De unicornu* (1645) og *Historiarum anatomicarum rariorum centura* (1654). Hans arbeider hørte til den danske-norske medisinske standardlitteraturen. Faglitteraturen hadde den gang betydelig lengre levetid enn i dag, og landets leger hadde nok hørt om fenomenet, selv om de ikke kjente det nærmere.

Et tilfelle i 1809

Stengel gir som nevnt ingen diagnose av Randi Jonsdatters tilstand. Han beskriver kun hendelsesforløpet som en bemerkelsesverdig medisinsk begivenhet. Noen eksplisitt kobling til steinbarn forekommer ikke. Det samme er tilfellet med et liknende tilfelle ved Frederiks Hospital i København

i 1797. Det ble publisert i *Bibliothek for Læger* i 1809 (19), bare fire år før Randi Jonsdatter skled i fjøset, av M.R. Flors gamle lærer fra Naturhistorieselskabet, overkirurg Hans Christian Frederik Schumacher (1757–1830). Han kalte det «en unaturlig Fødsel efter seksaarig Frugtsommelighed». Hendelsesforløpet minner i stor grad om Ramms beskrivelse. Forskjellen er kun den at restene av dette steinbarnet stort sett avgikk «ved forskjellige Stolgange» gjennom en åpning i tarmen, ikke gjennom et åpent sår i magen. «Efter at jeg havde bragt Fingeren ind i Endetarmen.» forteller Schumacher,

opdagede jeg Aarsagen til Sygdommen. Henimod den ydre Aabning af samme var en Mængde gulagtigt Slim, blandet med Materie og 3 1/2 Tomme højere paa den forreste Flade af Endetarmen, fandt jeg en Aabning [i tarmen], som jeg kunde naa og med Møje undersøge, naar jeg trykkede stærkt til. [...] Min venstre Pegefinger indbragtes nu i Endetarmen og derefter den med Olie besmurte Tang [...] og jeg udbragte nu følgende Ben, det ene efter andet, nemlig: Fielddelen af det højre Tindingeben, den højre Del af Pandebenet, Skælden af det venstre Tindingeben og et Ribben.

Noen rester måtte til slutt opereres ut, men halvannet år etter innleggelsen kunne pasienten forlate sykehuset. «Hun har siden denne Tid nydt en fuldkommen Sundhed og hendes maanedlige Renselse har, efter at hun forlod Stiftelsen igjen ordentligen indfundet sig.» avslutter Schumacher (19). Verken dette eller Randi Jonsdatters tilfelle er registrert i Friedrich Küchenmeisters (1821–90) 100 siders oversikt *Ueber Lithopädien* fra 1881 (15). Heller ikke Stengel viser til dette tilfellet, men det er all grunn til å tro at han kjente til det. Det er lite trolig at han ikke skulle ha lest seg gjennom årgangene av *Bibliothek for Læger*.

Avslutning

Dessverre kjenner vi lite til Randi Jonsdatters videre skjebne. Men uansett er det grunn til å sette hennes navn i forbindelse med det tidligste kjente tilfellet av litopædion i Norge. Vi vet at hun overlevde operasjonen og nådde en høy alder. Stengel kunne i 1827 skrive at «for et Par Aar siden levede denne Kone, og maaskee er hun ilive. Hun nød dengang en fuldkommen god Helbred». Ifølge kirkeboken døde «Føde-raadsenke Randi Johnsd.» på plassen «Botnehoug» 14. november 1848, i en alder av 86 år (20). Arne Ingebrigtsen var alt død «af Alderdomssvaghed» i 1839. Restene av steinbarnet overlevde også en tid. «Inspecteur Ramm opbevarer de udtagne Tænder og Beenstykker.» forteller Stengel, som en medisinsk kuriositet (10). Arne Inge-

brigtsen holdt med andre ord sitt løfte om å sende ham restene. Etter Ramms død ble de trolig kastet.

Man kan undre seg over hva Randi Jonsdatter selv, Arne Ingebrigtsen, sogneprest Grøtting, Ramm, Flor og Stengel egentlig forestilte seg hadde skjedd på Botnehaug nedre. Selv om de nok forsto at det dreide seg om svangerskapskomplikasjoner, synes de ikke å ha betraktet tilfellet som en dødfødsel. Noen slik er heller ikke registrert i kirkeboken. En spennende omstendighet er at historien etter hvert ble del av den lokale bygdetradisjonen. I bygdeboken for Innset viser forfatteren, som verken kjenner Ramms brev eller Stengels artikkel, til en gammel historie om Ane Pedersdatter på Botnehaug, som «fikk «busten» og gikk i 10 år med fosteret» (8). I denne tradisjonen er Randi Jonsdatters historie blitt knyttet til hennes nabo. At de to døde samme år, kan ha bidratt til sammenblandingen. Mer interessant er det imidlertid at folkemedisinen tilsynelatende kunne sette navn – bustein – på et fenomen som forbløffet tidens vitenskapsmenn. Folkemedisinen kjente til steinfostre fra dyr. De ble tilskrevet forskjellige medisinske egenskaper. Denne gang var det Randi Jonsdatter som gikk svanger med steinfosteret. Det er rimelig å tolke denne tradisjonen dit hen at bygdefolket, som hadde sett liknende tilfeller hos dyr, kunne identifisere – om enn ikke forklare – det som skjedde med Randi på Botnehaug nedre som at hun «fikk bustein» og gikk med den i ti år.

Litteratur

1. Brev fra N.H. Ramm til M.R. Flor 7.4.1813. MS. Nasjonalbiblioteket. Håndskriftsamlingen. Brevsamling 206 (Halvor Heyerdahl Rasch). 4 s. in fol. (Brevet ble sammen med andre deler av Raschs etterlatenskaper deponert i 1892. Det ble funnet juli 1928 «på kontoret VII etage» og innlemmet i håndskriftsamlingen.)
2. Ramm NH. Skoginspektør Nicolai Hersleb Ramms selvbiografi. Norsk slekthistorisk tidskrift 1971; 13: 81–118.
3. Bjerke E. Mosepresten M.R. Flor og Regjeringskommisjonens surrogatarbeid. Fortid 2006; nr. 4: 65–71. www.fortid.no/fortid_web/fort0406.pdf (23.7.2007).
4. Skard O. Overlærer Martin Richard Flor: «mosepreste», lærer, botaniker og «hagebruksapostel». Tidsskrift for det norske landbruk 1954; 61: 119–44.
5. Flor MR. Naturvidenskabens Hjelp for Norge i den fødetrænge Sommer 1808. Christiania: N.J. Berg, 1810: 33
6. Hagen OT, red. Kvikne: ei bygdebok. Bd 2. Oslo: Bokcentralen, 1952: 395.
7. Folketellingen 1801. Digitalarkivet. <http://digitalarkivet.uib.no/cgi-win/webcens.exe?slag=vis-base&sidnr=2&filnamn=f10440&gard-postnr=148&personpostnr=829&merk=829#ovre> (14.8.2007).
8. Tronshaug AE, red. Innset: en bygdebok. Bd. 2: Gårdsbruk. Trondheim: Adresseavisens boktrykkeri, 1975: 445–7.
9. Brev fra M.R. Flor til J.F. Schouw 12.4.1813. MS. Botanisk centralbibliotek, København.
10. Stengel C. Udfaldet af et tiaarigt Svangerskab. Eyr 1827; 2: 134–7.
11. Brean A. Beretning om et mærkeligt Sygdomstilfælde – Stengel-Batten-Spielmeier-Vogts sygdom. Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 970–1.

12. Lithopædion. Store norske leksikon. Bd. 9. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2005: 586 www.snl.no/article.html?id=659527 (23.5.2007).
13. Osler M. Lithopædion (forstenet foster) og andre historiske tilfælde af langvarigt forløbende ekstruterine graviditeter. Set og sket i Medicinsk-historisk museum 1999; 9: 38–48.
14. Bondeson J. The earliest known case of a lithopædion. J R Soc Med 1996; 89: 13–8. www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1295635 (23.5.2007).
15. Küchenmeister F. Ueber Lithopädien. Arch Gynaekol 1881; 17: 153–252. www.springerlink.com/content/tl22322143507636/?p=7554c8387f314949bef0894f9457038e&pi=0 (13.8.2007).
16. Voss J. Lithopædion, laparotomi – helbredelse. Tidsskrift for praktisk Medicin 1885; 5: 469–76.
17. Hjort JJ. Tilfælde af fleeraarigt Svangerskab. Forhandling i det medicinske Selskab i Christiania i 1858. Møde den 8de September 1858. Norsk Mag Lægevidensk 1858; 12: 937.
18. Ailleboust J. Le prodigieux enfant pétrifié de la ville de Sens. Avec une légèrè & briefve question problématique des causes naturelles de l'induration d'iceluy. Sens: Savine, 1582.
19. Schumacher HCF. En unaturlig Fødsel efter seksaarig Frugtsommelighed. Bibliothek for Læger 1809; 1: 7–25.
20. Kvikne: 1841–1862, Ministerialbok. Digitalarkivet. www.arkivverket.no/URN:kb_read?id=8908 (14.8.2007).

Manuskriptet ble mottatt 17.4. 2007 og godkjent 17.10. 2007. Medisinsk redaktør Erlend Hem.